

Agata Domachowska*

Gavrilo Princip dzisiaj – narracja polityczna o zamachowcu z Sarajewa we współczesnej Serbii

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2018.033>

Streszczenie: Gavrilo Princip to niewątpliwie jedna z najbardziej symbolicznych postaci związanych z historią I wojny światowej. Do dziś trwają dyskusje co do oceny zachowania Principa. Na przestrzeni lat narracja na jego temat, kształtowana w poszczególnych państwach bałkańskich, ulegała ciągłym zmianom. Podstawowym celem artykułu będzie przeanalizowanie narracji kształtowanej przez obecne serbskie władze. Badaniem zostaną zatem objęte wypowiedzi najważniejszych osób w państwie, które posiadają odpowiednie instrumenty do kreowania owych narracji. Ponadto, istotnym jest również przeanalizowanie opinii wyrażanych przez Serbów biorących udział w debacie publicznej, toczącej się w szczególności w 2014 roku, czyli w setną rocznicę zamachu w Sarajewie.

Słowa kluczowe: Gavrilo Princip, zamach w Sarajewie, Serbia, polityka pamięci, analiza narracji

91

LITTERARIA COPERNICANA 3(27) 2018

ISSNp 1899-315X

ss. 91–101

* Adiunkt w Katedrze Bałkanistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania badawcze obejmują: historię Bałkanów, mniejszości etniczne/narodowe oraz religijne na Bałkanach, diaspory z Europy Środkowo-Wschodniej w USA, politykę pamięci oraz kwestie tożsamości. E-mail: a.domachowska@umk.pl.

Gavrilo Princip Today: The Political Narrative about the Assassin from Sarajevo in Contemporary Serbia

Abstract: The role of Gavrilo Princip in the Sarajevo assassination, which was a direct cause of the First World War, continues to be debated a hundred years after the event. The discourses created around this symbolic figure have been changing constantly in the Balkan states. The article analyzes the official narrative created by the Serbian authorities – the politicians who currently rule the country, but also intellectuals engaged in the public debate about Gavrilo Princip, which has become particularly intense at the war's centenary.

Keywords: Gavrilo Princip, the Sarajevo assassination, Serbia, politics of memory

Nazwisko Bogdana Žerajicia, który w 1910 roku oddaje pięć strzałów w kierunku ówczesnego gubernatora Bośni, Marijana Varešanina, nie jest powszechnie znane (Donia 2006: 112). Jednak to właśnie ta postać wywarła znaczący wpływ na Gavrila Principa, który kładąc kwiaty na jego grobie, przyrzekł, że go pomści. Gavrilo Princip, jako niespełna dwudziestolatek, dokona zwrotu w dziejach świata, przeprowadzając 28 czerwca 1914 roku udany zamach na następcę tronu austro-węgierskiego arcyksięcia Franciszka Ferdynanda Habsburga oraz na jego małżonkę Zofię (Dedijer 1966; Rapacka 1995: 113–124; Pfefer 2014; Antić i Kecmanović 2016: 138–146; Clark 2017). Jak zezna w czasie swego procesu, zabójstwo arcyksiężnej było przypadkowe i niezamierzone (Bogićević 2015: 88). Czyn Gavrila Principa w rezultacie doprowadził kilka tygodni później do wybuchu I wojny światowej – konfliktu, który w sposób znaczący zmienił obraz świata.

Gavrilo Princip urodził się w ubogiej rodzinie we wsi Obljaj, położonej na terytorium dzisiejszej Bośni i Hercegowiny, w pobliżu granicy z państwem chorwackim (Ljušić 2014: 87–91). Z czasem przeniósł się na przedmieścia Sarajewa, gdzie żył jego starszy brat – Jovo. Do tego miasta Princip przybył w 1908 – w tym samym roku, kiedy Austro-Węgry zdecydowały się na zaanektowanie Bośni i Hercegowiny (Pavlović 2014: 11–12). Wydarzenie to wywołało falę protestów miejscowej ludności.

W Sarajewie Gavrilo Princip związał się z członkami Młodej Bośni (*Mlada Bosna*) (Masleša 2013). Był to rewolucyjny ruch, wzorowany na Młodych Włoszech, Młodych Niemczech, Młodych Czechach itp., w którym uczestniczyli studenci oraz uczniowie (Ljušić 2014: 115). Skupiał on wokół siebie wiele różnych organizacji, stowarzyszeń konspiracyjnych, tworzonych zarówno przez Serbów, Chorwatów, jak i Muzułmanów. Nie posiadał żadnej formalnej struktury (Fabijancić 2010: 39). Termin „Młoda Bośnia” został po raz pierwszy użyty przez pisarza Petara Kočića w 1907 roku. Za młodobośniaków uważano uczniów szkół średnich z Bośni i Hercegowiny. Jednym z głównych ich przedstawicieli był uczeń szkoły średniej z Mostaru, Dimitrije Mitrinović. Wraz ze swymi kolegami, Bogdanem Žerajiciem i Vladimirem Gacinoviciem, założył w Mostarze magazyn „Zora” (Stojnić 2014:

16–19). Z czasem zaczęli z nimi współdziałać uczniowie z innych szkół działających wówczas w Bośni – z Sarajewa, Tuzli czy Banja Luki.

Należy podkreślić, że nazwę Młoda Bośnia na określenie tychże grup młodych ludzi zaczęto powszechnie stosować dopiero po wybuchu I wojny światowej. Tym, co łączyło sympatyków ruchu Młodej Bośni czy Młodej Chorwacji (Gross 1969), było wyzwolenie się spod jarzma austro-węgierskiego oraz zjednoczenie Słowian południowych. Kierowali się oni zatem ideą jugosławizmu. Potwierdził to w czasie procesu Gavrilo Princip, który sam siebie nazwał nacjonalistą jugosłowiańskim, a nie Serbem czy Chorwatem (Bogićević 2015: 88).

Aby zrozumieć ideologię, którą kierowali się w swych działaniach młodobośniacy, trzeba poznać miejsce, skąd pochodzili – czyli Bośnię, rządzoną wówczas w sposób niedemokratyczny przez administrację austriacką (ibid.: 12–13). Była ona regionem zacofanym, w którym działało niewiele szkół. Członkowie tego ruchu wywodzili się głównie z najuboższych warstw społecznych, znających trudną sytuację chłopstwa i będących świadomymi zacofania Bośni, na terenie której nie istniał ani jeden uniwersytet. Zatem młodzi ludzie chcący się kształcić najczęściej wyruszali do takich miast, jak chociażby Wiedeń, Praga, Zagrzeb czy Belgrad (Ljušić 2014: 116).

Do Belgradu udał się także Gavrilo Princip. Kontynuował on tam naukę w gimnazjum. W serbskiej stolicy zetknął się z Czarną Ręką – serbską organizacją wojskową, której oficjalna nazwa brzmiała: Zjednoczenie albo śmierć (Ujedinjenje ili smrt). Kierował nią pułkownik, Dragutin Dimitrijević (MacKenzie 1989). Princip starał się do niej wstąpić, lecz ze względu na swą szczupłą sylwetkę nie był traktowany poważnie przez członków Czarnej Ręki. Dopiero uczestnicząc w szkoleniu w miejscowości Vranje, udowodnił, że posiada umiejętności strzeleckie, które mogą przydać się w czasie planowania zamachu na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda.

W czasie procesu, który odbył się w Sarajewie, Gavrilo Princip, odpowiadając na pytanie, czy czuje się winny, stwierdził, że nie, ponieważ zabił tego, który czynił zło. Dodał także, iż głównym motywem zamachu była zemsta za los tych, którzy cierpią, żyjąc pod władzą Austrii. W oczach młodobośniaków arcyksiążę Franciszek Ferdynand jawił się jako główna przeszkoda w realizacji planu zjednoczenia Słowian południowych. Królestwo Serbii stanowiło wówczas dla młodobośniaków wzór państwa. Serbia, w odróżnieniu chociażby od Chorwacji czy Bośni, była państwem niepodległym, kojarzącym się tym młodym ludziom z wolnością. Gavrilo Princip uważał, że to właśnie na Serbii spoczywał moralny obowiązek za to, aby wyzwolić pozostałych Słowian spod władzy austriackiej (Bogićević 2015: 13).

Ostatecznie, Princip został skazany na dwadzieścia lat więzienia (ibid.: 447). Uniknął kary śmierci tylko dlatego, że w dniu zamachu nie miał ukończonych dwudziestu lat – zabrakło mu zaledwie dwudziestu siedmiu dni. Zmarł 28 kwietnia 1918 roku uwięziony w twierdzy w Terezynie (obecnie miasto w Czechach). Według oficjalnych informacji zmarł na skutek gruźlicy, z którą zmagał się od lat. W 1920 roku jego ciało zostało ekshumowane i przewiezione do Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców.

Do dziś trwają spory co do oceny Principa. Abstrahując od samych ocen, nie przesądzając, czy był on bohaterem, czy też nie, ze względu na jego niejednoznaczność, można dostrzec w nim pewne cechy „społecznego bandyty” (social bandit) – zjawiska opisanego już w 1969 roku przez brytyjskiego historyka, Erica Hobsbawma (Hobsbawm 2000). Zgodnie z jego myśleniem, społeczny bandyta to postać niejako proto-rewolucjonisty, po-

chodzącego najczęściej z najniższych warstw społecznych, walczącego z państwem opresyjnym. Sprzeciwiając się władzy nieposiadającej legitymizacji, budzi podziw pośród lokalnej społeczności, z której zresztą sam wyrasta (Lastowka 2010: 380–382). Należy dodać, że Hobsbawm wyróżnił trzy typy społecznego bandyty: 1) „szlachetny złodziejaszek” (noble robber), który „zabiera bogatym, a daje biednym”; 2) mściciel (avenger), który staje się bohaterem ze względu na strach przed jego okrutnymi czynami; 3) bojownik ruchu oporu (resistance fighter) czy po prostu hajduk (haiduk), który w sposób bezpośredni stawia opór przedstawicielom władzy (Curott and Fink 2012: 475–477).

Celem artykułu jest dokonanie analizy narracji dotyczącej Gavrila Principa, kształtowanej przez obecne serbskie władze. Od 2012 roku w Serbii rząd koalicyjny tworzą dwa ugrupowania polityczne: Serbska Partia Postępowa (Srpska napredna stranka, dalej: SNS) i Socjalistyczna Partia Serbii (Socijalistička partija Srbije, dalej: SPS). Natomiast funkcję prezydenta kraju w badanym okresie (2012–2017) sprawował Tomislav Nikolić – jeden z założycieli SNS. Analizą zostaną objęte przede wszystkim wypowiedzi najważniejszych osób w państwie, które posiadają odpowiednie instrumenty do kreowania owych narracji. Ponadto za równie istotne należy uznać zbadanie, w jaki sposób owa narracja przekłada się na kształtowanie pamięci o Gavrilo Principie w przestrzeni społeczno-kulturowej państwa serbskiego.

Debata na temat postaci Gavrila Principa rozgorzała w Serbii, podobnie jak w całym regionie, w 2014 roku, w setną rocznicę wybuchu I wojny światowej, a co za tym idzie, również setną rocznicę zamachu w Sarajewie. W wielu państwach europejskich, tak samo w Serbii, organizowano seminaria, konferencje naukowe, w czasie których dyskutowano o postaci Principa. Ta okrągła rocznica przyczyniła się do rozpoczęcia ponownej debaty na temat oceny wydarzeń z lat 1914–1918.

Wzięli w niej udział również najważniejsi politycy w Serbii – zaczynając od prezydenta (Tomislava Nikolicia), premiera (Aleksandra Vučića) czy ministra spraw zagranicznych (Ivicy Dačića), a także innych członków serbskiego rządu. W swych publicznych wystąpieniach głos na temat roli Serbii podczas I wojny światowej, a w szczególności na temat Principa, zabrali także inni przedstawiciele szeroko pojętej serbskiej kultury i nauki. Chociażby Dušan T. Bataković, ówczesny dyrektor Instytutu Bałkańskiego Serbskiej Akademii Nauk i Umiejętności (SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti). Stwierdził on, że Gavrilo Princip był poprzednikiem Nelsona Mandeli – południowoafrykańskiego przywódcy ruchu sprzeciwiającego się apartheidowi oraz laureata Pokojowej Nagrody Nobla. Uważa on bowiem, iż Princip walczył z represyjną polityką prowadzoną przez Austro-Węgry, które traktowały Bośnię tak samo jak jakąś afrykańską kolonię (Tasić 2016).

Politykiem, który w publicznych wystąpieniach unika dokonania jednoznacznej oceny postaci Gavrila Principa, jednocześnie nie krytykując jej nazbyt ostro, jest Dačić, przewodniczący SPS oraz minister spraw zagranicznych Serbii. Tłumacząc kształt prowadzonej przez siebie nowej polityki zagranicznej państwa serbskiego, zdecydował się na przywołanie postaci Principa i podkreślenie, że obecnie celem Serbii nie jest naśladowanie jego dzieł: „Serbia nie będzie nowym G. Principem jakiegoś nowego, światowego ruchu. Nie zamierzamy do nikogo strzelać, bez względu na to, czy jest dobry czy zły, czarny czy biały, aniołem czy szatanem” (Press 2014). Dačić podkreślił, iż Serbia opowiada się zdecydowanie za polityką pokoju, a nie wojny. Warto także zauważyć, że obecny szef serbskiej dyplomacji w przywołanej wypowiedzi stroni od dokonania wyraźnej oceny roli Principa. Nie nazywa

go wprost ani bohaterem, ani terrorystą. Zaznacza jednak, że nie jest to postać, której czyny Serbia powinna naśladować.

Podczas uroczystości z okazji upamiętnienia serbskich żołnierzy, którzy walczyli w czasie I wojny światowej, we wsi Tekeriš (położonej w pobliżu miasta Loznica – na zachodzie Serbii) Dačić po raz kolejny przywołał w swym przemówieniu postać Principa oraz odniósł się do wydarzeń z czasów I wojny światowej. Podkreślił, że w 1914 roku Serbia była zmuszona walczyć o prawdę, sprzeciwiając się historycznemu rewizjonizmowi. Dačić wyraził sprzeciw wobec prób obwiniania Serbów jako narodu za dokonanie zamachu w Sarajewie. Stwierdził, iż odpowiedzialni za jego przeprowadzenie byli członkowie Młodej Bośni, zaznaczając jednocześnie, że członkami tej organizacji nie byli tylko Serbowie (Inserbia today 2013). Działali w niej również Chorwaci czy Muzułmanie. Serbski szef dyplomacji, odnosząc się do bezpośredniej przyczyny wybuchu I wojny światowej, zauważył, że zamach w Sarajewie był jedynie pretekstem do realizacji imperialistycznej polityki Austro-Węgier oraz Niemiec, która uzyskała także wsparcie Bułgarii. Zdaniem Dačića, Serbowie byli największymi ofiarami I wojny światowej, a nie jej prowodyrami.

Analizując oficjalne wypowiedzi na temat Principa wygłaszane przez obecnie najważniejszego polityka w Serbii, Vučića, można dostrzec różnice w opiniach formułowanych przez niego w kraju, a tymi głoszonymi za granicą. W czasie ostatniej rocznicy bitwy na Kosowym Polu, 28 czerwca 2017 roku, na Vidovdan (Dzień św. Wita), Vučić podkreślił, że Vidovdan musi pozostać dniem, w którym Serbowie będą uczyć się o sobie – kim są, skąd pochodzą, czy są tylko ofiarami, czy może gdzieś także popełnili błędy:

My, Serbowie, mamy w swej historii wiele ważnych dni św. Wita, i każdy z nich mówi coś o nas samych – coś dobrego i coś złego. W dzień św. Wita zawsze widziano wszystko najlepiej i najjaśniej – tak samo jak w 1914 roku, kiedy G. Princip poprzez oddane strzały, a później umierając, pokazał różnice pomiędzy tymi wielkimi a niewielkimi pod względem liczebności, ale jednocześnie żyjącymi wielką miłością do wolności, a tymi, dla których wolność nie jest ważna (Milenković 2017).

Vučić ocenił zatem Gavrila Principa jako postać podejmującą walkę i oddającą swe życie za wolność.

W 2014 roku, odniósł się on również do wypowiedzi wygłoszonej przez ówczesnego premiera Czarnogóry, Milo Djukanovicia, który nazwał Principa terrorystą (Murić 2014). Wówczas Vučić stwierdził, że inaczej ocenia tę historyczną postać, ale jednocześnie podkreślił, iż te odmienne zdania nie mogą doprowadzić do pogorszenia relacji między państwami (Nezavisne Novine 2014).

Natomiast w tym samym roku (2014), udzielając wywiadu dla telewizji CNN (Strona B92 2014a) stwierdził:

wiem, że to Serb, Gavrilo Princip, wywołał I wojnę światową. Serbia jednak nie chce już powodować wojen. Pragniemy być gwarantem stabilności w regionie. Nie będziemy brać udziału w żadnych wojnach czy konfliktach. Nie będziemy stwarzać problemów Europie. Obecnie, wprowadzamy prawa, które przybliżą nas ku członkostwu w UE. Serbia pragnie stać się państwem rozwiniętym gospodarczo.

Jednocześnie Vučić podkreślił, że Serbia nie będzie powracała do przeszłości i doprowadzała do jakichkolwiek napięć, które mogłyby w przyszłości wywołać wojnę na Bałkanach.

Widowym znakiem ożywienia debaty na temat Principa w Serbii są coraz to liczniejsze miejsca pamięci tworzone w przestrzeni kulturowej. Mają one na celu przede wszystkim kształtowanie świadomości historycznej narodu serbskiego oraz wzmacnianie publicznego dyskursu na temat historii oraz roli, jaką odegrał w niej ten jeden z członków Młodej Bośni. Z okazji sto pierwszej rocznicy zamachu w Sarajewie, 28 czerwca 2015 roku, odsłonięto w Belgradzie (Finansijski park) pomnik Principa (zob. fot. poniżej). Został on poświęcony przez biskupa bihacko-petrovackiego, Atanasija Rakita. Jest to wspólny projekt władz miasta, Serbii oraz Republiki Serbskiej. Pomnik, ważący 350 kilogramów, ma wysokość 2 metrów. Oprócz imienia Gavriło Principa znajduje się na nim napis, że jest on darem Serbskiej Republiki dla Serbii z okazji Vidovdana 2015 (Telegraf.rs 2015a). Wykonał go rzeźbiarz ze Smedereva, Zoran Kuzmanović. Należy dodać, że taki sam pomnik stanął rok wcześniej we wschodniej części Sarajewa (Strona N1 2015).

Pomnik Gavriło Principa w Belgradzie

Fot. A. Domachowska

W uroczystości odsłonięcia pomnika wzięli udział m.in. Tomislav Nikolić, Milorad Dodik (Prezydent Republiki Serbskiej), Maja Gojković (przewodnicząca Parlamentu Serbii), Aleksandar Vulin, ówczesny minister pracy, zatrudnienia i spraw społecznych, a także inni członkowie rządu, cerkwi prawosławnej oraz przedstawiciele diaspory serbskiej (Telegraf.rs 2015a). Serbski prezydent stwierdził, że Princip był osobą zaangażowaną w realizację idei wyzwolenia narodów w tej części Europy (ibid.). Dodał również:

Gavrilo Princip nie miał jak do tej pory swego pomnika w Serbii i to nie jest żaden przypadek, że czekano, iż decyzję o tym podejmą osoby, które w swym życiu kierują się zasadami wolności, niezależności, wspólnoty [...] Princip był bohaterem, symbolem idei wolnościowych oraz zabójcą tyrana... (ibid.).

Natomiast Vulin dodał, że Princip był patriotą, który zrezygnował z własnej wolności na rzecz wolności całego narodu. Wciąż pozostaje on personifikacją tego, czym w rzeczywistości jest sama Serbia, czyli „prawdziwą tęsknotą za wolnością” (Strona Blic.rs 2015).

Komentując odsłonięcie pomnika Principa w Belgradzie, serbski historyk, Slobodan Marković, stwierdził, że mając na względzie inne pomniki znajdujące się w stolicy kraju, Princip nie jest najgorszym wyborem. Zauważył on także, iż Jugosławia, która powstała po I wojnie światowej, nie wzniosła pomnika Principowi, choć miała o wiele więcej powodów ku temu, aby to właśnie uczynić. Natomiast obecnie, Serbia ma po temu o wiele mniej powodów, ponieważ jako niepodległe państwo istniała ona już przed 1914 rokiem (Cvetković 2015). Jak podkreśla historyk, Princip sam siebie określał jako Serbo-Chorwata czy Jugosłowianina. Był anarchistą, ateistą i *człowiekiem, który śnił o narodowym zjednoczeniu*.

W Belgradzie znajduje się również ulica Gavrilo Principa (Strona DW 2013). Na tejże ulicy zostało namalowane graffiti z jego postacią. Co więcej, park, w którym obecnie stoi pomnik Gavrilo Principa, w przyszłości uzyska nazwę Parku Gavrilo Principa (BKTVnews 2017; Srbija danas 2017).

Belgrad nie jest jednak jedynym miastem w Serbii, które może poszczycić się posiadaniem pomnika Principa. Już rok wcześniej, z okazji setnej rocznicy zamachu w Sarajewie, pomnik taki został odsłonięty we wsi Tovariševo, położonej w Wojwodinie. W uroczystości odsłonięcia pomnika oraz pamiątkowej płyty wzięli udział m.in. reżyser Emir Kusturica oraz poeta Matija Bečković (Belić 2014) – osoby niejednokrotnie wygłaszające swe nacjonalistyczne poglądy. Inicjatywa ta została zrealizowana przez lokalnych działaczy bez jakiegokolwiek pomocy ze strony państwa. Mieszkańcy Tovariševa chcieli w ten właśnie sposób podkreślić związek, jaki łączył ową wieś z Młodą Bośnią. Wielu jej mieszkańców popierało działalność tego ruchu. Natomiast samego Principa ze wsią Tovariševo łączy rodzina Proticiów, której część pod koniec XIX wieku przeprowadziła się do Sarajewa. To w domu Zorki Protić Princip spędził noc tuż przed zamachem (ibid.).

Na terenie Wojwodiny, a dokładniej w miejscowości Bački Jarak, znajduje się kolejne popiersie Principa. Zostało ono odsłonięte w maju 2015 roku. Na uroczystości jego odsłonięcia był obecny minister Vulin. Stwierdził on wówczas, iż Princip był bojownikiem o wolność. Niektórzy nazywają go terrorystą i mordercą, ale tylko dlatego, że strzelał do tych „wielkich i mocnych”. Vulin dodał także, iż gdyby Princip był członkiem innego narodu niż naród serbski, uczylibyśmy się o nim jako o bohaterze oraz obrońcy wolności (Kurir 2015).

W Serbii ustanowiono również nagrodę im. Gavrilo Principa. Decyzja o jej ustanowieniu zapadła w czasie trwania obchodów stulecia zamachu w Sarajewie (2014), a pierwsi jej laureaci zostali wybrani w 2017 roku. Są nimi: Božica Slavković i Nedeljko Perišić Bjelanović. Nagroda jest przyznawana w dwóch kategoriach: 1) „za najlepszą pracę literacką” oraz 2) „pracę historyczną”. Dragan Milenković, dyrektor wydawnictwa „Prosveta”, podkreślił, że stanowi ona swoistą rehabilitację Principa jako „wielkiego serbskiego patrioty, a nie terrorysty jak twierdzi wielu zachodnich historyków” (Strona B92 2017). Warto także dodać, że te dwa wydawnictwa, „Princip” i „Prosveta”, ustanowiły dzień 25 lipca (data jego narodzin) Dniem Gavrilo Principa (Večernje novosti 2016).

W Serbii powstały również liczne murale oraz graffiti upamiętniające postać Gavrilo Principa. Jednym z najbardziej znanych graffiti jest to, wspomniane już wyżej, znajdujące się na ulicy jego imienia w Belgradzie (zob. fot. poniżej). Stworzyła go grupa chłopców z belgradzkiego osiedla Konjarnik (Dnevno.rs 2014). Oprócz wizerunku Principa na graffiti widnieje napis: „Nasze cienie będą chodzić po Wiedniu, krążyć po pałacu, straszyć panów”. W 2015 roku w miejscowości Negotin stworzono mural, na którym uwieczniono postać Principa w towarzystwie Dragoljuba Mihajlovicia – Draży. Pod nim umieszczono napis: „Ku chwale naszym dziadkom” (Telegraf.rs 2015b).

Graffiti przedstawiające Gavrilo Principa na ul. Gavrilo Principa w Belgradzie

Fot. A. Domachowska

Tuż przed organizacją obchodów setnej rocznicy zamachu w Sarajewie – Princip powrócił również na deski teatru za sprawą dramatu serbskiej pisarki Biljany Srbljanović o tytule: *Princip (ten grób jest dla mnie za mały)* (*Princip: mali mi je ovaj grob*) (Strona B92 2013). W październiku 2013 roku w wiedeńskim Schauspielhaus odbyła się jego premiera. Dramat ten opowiada o spisku, który doprowadził do zamachu w Sarajewie w 1914 roku. Autorka stara się opisać początek I wojny światowej z perspektywy młodych ludzi. Warto dodać, że spektakl ten został nagrodzony m.in. na 59. festiwalu dramatu współczesnego Sterijino Pozorje w Nowym Sadzie. Zaprezentowano go także w czasie 48. serbskiego festiwalu teatralnego BITEF w 2014 roku, którego temat przewodni brzmiał „Przeszłość jest teraz” (*Prošlost je sada*) (Strona B92 2014b).

Podsumowanie

Princip to postać wielowymiarowa, która do dziś wzbudza wiele kontrowersji pośród oceniających jej czyn oraz rolę, jaką odegrała ona w historii. Dla jednych Princip pozostaje bohaterem, wyzwolicielem narodu od tyranii, dla innych mordercą, terrorystą, a dla jeszcze innych – młodym, niedojrzałym chłopakiem, nie do końca świadomym swego czynu. Wśród historyków trwają spory na temat zamachu, którego dokonał – czy faktycznie zamach ten był główną przyczyną wybuchu I wojny światowej, czy może i bez niego do konfliktu i tak prędzej czy później by doszło ze względu przede wszystkim na politykę prowadzoną przez Cesarstwo Niemieckie oraz Austro-Węgry.

Wraz ze zbliżającą się setną rocznicą zamachu w Sarajewie, dyskusja na temat Principa ponownie rozgorzała także w Serbii. Wzięli w niej udział czołowi serbscy politycy, kształtując narrację na temat tego okresu w historii. Pamięć jest szczególnie wzmacniania w przestrzeni społeczno-kulturowej państwa, przez stawianie kolejnych pomników Principowi, nazywanie jego imieniem ulic czy parków. Wspomina się o nim już nie tylko w rocznicę zamachu w Sarajewie, ale także poprzez upamiętnianie dnia jego narodzin. W konsekwencji, działania te prowadzą do wzmocnienia postaci Principa w świadomości i pamięci historycznej Serbów.

Bibliografia

- Antić, Čedomir i Nenad Kecmanović 2016. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: Nedeljnik.
- Belić, Nikola 2014. „Gavrilo Princip veći od Rokija Balboe”. <http://www.politika.rs/sr/clanak/291895/Gavrilo-Princip-veci-od-Rokija-Balboe> [6.06.2017].
- BKTVnews 2017. „Nikolaj Hartvig dobija ulicu u Beogradu, Gavrilo Princip park, a Jurij Gagarin spomenik”. <http://www.bktvnews.com/info/beograd/nikolaj-hartvig-dobija-ulicu-u-beogradu-gavrilo-princip-park-a-jurij-gagarin-spomenik/104123> [3.06.2017].
- Blic.rs 2015. „Postavljanje spomenika Gavrilu Principu u Beogradu”. <http://www.blic.rs/vesti/beograd/pogledajte-postavljanje-spomenika-gavrilu-principu-u-beogradu/ywpe329> [27.05.2017].
- Bogićević, Vojislav (red.) 2015. *Assassination in Sarajevo: Original Stenograph Notes from the Main Hearing against Gavrilo Princip and His Comrades, Held in Sarajevo in 1914*. Banja Luka: National and University Library of Republic of Srpska.
- Clark, Christopher 2017. *Lunatycy. Jak Europa poszła na wojnę w roku 1914*. Tłumaczenie Malwina Fiedorek, Tomasz Fiedorek. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG.
- Currott, Nicholas A. and Alexander Fink 2002. „Bandit Heroes: Social, Mythical, or Rational?”. *The American Journal of Economics and Sociology* 71 (2): 470–497.
- Cvetković, Ljudmila 2015. „Šta će Beogradu spomenik Gavrilu Principu”. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sta-ce-beogradu-spomenik-gavrilu-principu/27062580.html> [27.05.2017].
- Dedijer, Vladimir 1966. *The Road to Sarajevo*. New York: Simon and Schuster.
- Dnevno.rs 2014. „Grafiti kao moderni čuvari istorije: Riznica srpske baštine na zidovima Beograda”. <http://www.dnevno.rs/info/beograd/36735/grafiti-kao-moderni-cuvari-istorije-riznica-srpske-bastine-na-zidovima-beograda-foto> [15.07.2017].
- Donia, Robert 2006. *Sarajevo: A Biography*. London: Hurst and Co.

- Fabijancic, Tony 2010. *Bosnia: In the Footsteps of Gavrilo Princip*. Edmonton: University of Alberta Press.
- Gross, Mirjana 1969. „Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata”. *Historijski zbornik* 21–22 (1968–1969, Zagreb): 75–142.
- Hobsbawm, Eric 2000. *Bandits*. New York: The New Press.
- Inserbia today 2013. „Serbia has to oppose historical revisionism – PM Ivica Dacic”. <https://inserbia.info/today/2013/08/serbia-has-to-oppose-revision-of-history-pm-ivica-dacic/> [12.06.2017].
- Kurir 2015. „Aleksandar Vulin: Dok postoji sećanje na Gavrila Principa Srbija će biti slobodna!”. <http://www.kurir.rs/vesti/srbija/1778425/aleksandar-vulin-dok-postoji-secanje-na-gavrila-principa-srbija-ce-bit-slobodna> [8.06.2017].
- Lastowka, Greg 2010. „Property Outlaws, Rebel Mythologies, and Social Bandits”. *Cornell Journal of Law and Public Policy* 20 (2): 377–391.
- Ljušić, Radoš 2014. *Princip: (1895–1918): o gled o nacionalnom heroju*. Beograd: Novosti, Subotica: Rotografika.
- MacKenzie, David 1989. *Apis, the Congenial Conspirator: The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrijević*. Boulder, CO: East European Monographs.
- Masleša, Veselin 2013. *Mlada Bosna*. Beograd: Centar za liberterske studije.
- Milenković, Stefan 2017. „Obeležavanje Vidovdana Vučić: Slobodu smo osvojili, a ne dobili od velikih sila”. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/obelezavanje-vidovdana-vucic-slobodu-smo-osvojili-a-ne-dobili-od-velikih-sila/nzapl9h> [28.07.2017].
- Murić, Darvin 2014. „Gavrilo Princip je bio terorista, CG to nije podržala”. <http://www.vijesti.me/vijesti/gavrilo-princip-je-bio-terorista-cg-to-nije-podrzala-805894> [21.06.2017].
- Nezavisne Novine 2014. „Vučić: Moramo da živimo u interakciji sa svima u regionu”. <http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Vucic-Moramo-da-zivimo-u-interakciji-sa-svima-u-regionu/281413> [18.06.2017].
- Pavlović, Momčilo 2014. „Od atentata do rata: Konstruisanje rata Austro-Ugarske sa Srbijom 28. jun – 28. jul 1914”. *Istorija 20. Veka* 2: 9–24.
- Pfefer, Leo 2014. *Istraga u Sarajevskom atentatu*. Banja Luka: Besjeda.
- Press 2014. „Dačić: Srbija neće biti Gavrilo Princip novog svetskog poretka”. <http://www.pressonline.rs/info/politika/322538/dacic-srbija-nece-bit-gavrilo-princip-novog-svetskog-poretka.html> [7.06.2017].
- Rapacka, Joanna 1995. *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugoslowiańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- Srbija danas 2017. „Ovaj park u Beogradu će se zvati po Gavrilu Principu”. <https://www.srbijadanas.com/vesti/beograd/ovaj-park-u-beogradu-ce-se-zvati-po-gavrilu-principu-2017-04-20> [3.06.2017].
- Stojnić, Bojan 2014. *Млада Босна и Сарајевску атеутат / Mlada Bosna (Young Bosnia) and Sarajevo Assassination, Каталог изложбе/Exhibition Catalogue Аутор изложбе и каталога*. Banja Luka: Arhiv Republike Srpske.
- Strona B92 2013. „Gavrilo Princip – mali grob, veliki ideali”. <http://www.b92.net/kultura/vesti.php> [15.07.2017].
- Strona B92 2014a. „PM: Serbia won't join sanctions against Russia”. <http://www.b92.net/eng/news/politics.php> [21.06.2017].
- Strona B92 2014b. „48. Bitef: 'Prošlost je sada’”. <http://www.b92.net/kultura/vesti.php> [15.07.2017].
- Strona B92 2017. „Uručena prva nagrada 'Gavrilo Princip’”. <http://www.b92.net/kultura/vesti.php> [12.07.2017].
- Strona DW 2013. „Gavrilo Princip – za Srbiju heroj, za Zapad terorista”. <http://www.dw.com/bs/gavrilo-princip-za-srbiju-heroj-za-zapad-terorista/a-17217853> [29.05.2017].

- Strona N1 2015. „Nikolić: Gavriilo Princip je bio heroj i tiranoubica”. <http://rs.n1info.com/a72731/Vesti/Nikolic-Gavrilo-Princip-je-bio-heroj-i-tiranoubica.html> [27.05.2017].
- Tasić, Jelena 2016. „Gavriilo Princip je balkanska preteča Nelsona Mandele”. http://www.danas.rs/kultura.11.html?news_id=331104 [7.06.2017].
- Telegraf.rs 2015a. „Gavriilo Princip je konačno u Srbiji: Na Vidovdan otkriven spomenik na koji se čekalo više od jednog veka!”. <http://www.telegraf.rs/vesti/beograd/1634063> [27.05.2017].
- Telegraf.rs 2015b. „Princip i Draža Rame uz rame: Evo gde je osvanuo ovaj mural!”. <http://www.telegraf.rs/vesti/1698865> [15.07.2017].
- Večernje novosti 2016. „Dan Gavriila Principa”. <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:616712-Dan-Gavrila-Principa> [12.07.2017].